



פרק ח

## ספרות

### 16. נולד לחיים

סיפור הולדתו המופלא של הרב חיים דוד הלוי

### 17. שירת הבקשות

שולחן השבת בבית משפחת הרב

כתיבה: ד"ר רחל נוימן

## סיפור הולדתו המופלא של הרב חיים דוד הלוי



## רציונל

יום אחד נכנסו בני זוג לבית דינו של רבי שלום הדאיה, שהיה אב בית דין העדה הספרדית. עומדים בני הזוג זה בזווית אחת וזו בזווית אחרת ובוכים, מבקשים לסדר להם גט. אמנם אוהבים הם זה את זה וזו את זה, אך הם נשואים כבר למעלה מעשר שנים ולא נפקדו בבנים.

הרב, לאחר ששוחח אתם, שלח אותם לביתם בברכה להיפקד לשנה הבאה, ואכן כך היה. הבן שנולד הוא הרב חיים דוד הלוי.

סיפור הולדתו המרתק והנסי של הרב חיים דוד הלוי דומה למעשה חכמים ידוע על אישה אחת מצידון ובעלה המגיעים לרבי שמעון בר יוחאי.

עיון במעשה חכמים זה מציג בפני התלמידים קונפליקט מורכב בין ההלכה - ההגיונית, המחושבת, ההחלטית ובין רגשות האדם הסוערים, המפותחים, המשתנים; וכן מעלה על נס את הכרעתו של החכם הקשוב למגוון הקולות.



## מטרות

1. להציג בפני התלמידים את סיפור הולדתו של הרב חיים דוד הלוי.
2. להציג בפני התלמידים את המדרש "מעשה באישה אחת בצידון" על משמעויותיו השונות, הישירות והאלגוריות.

## נספחים

נספח 1: "מעשה באישה אחת בצידון" (יש לשכפל כמספר המשתתפים)

נספח 2: "נגילה ונשמחה בך" (עותק למנחה)



## מהלך ההפעלה

## שלב א: סיפור הולדתו של הרב חיים דוד הלוי

המורה יספר לתלמידים את סיפור הולדתו של הרב, כפי שסופר על ידי בתו הצעירה, גילה אמית:

הרב חיים דוד נולד להוריו משה וויקטוריה כעבור שבע עשרה שנות עקרות. הוריו של חיים דוד התגוררו בירושלים בשכונת אוהל משה, אשר בה התגוררו לצד יהודים פשוטים גם אנשי שם ומפורסמים, ובהם חכמים מובהקים וגדולי תורה. ראוי לציין במיוחד את החכם המכונה "זקן המקובלים", שלום הדאיה, אב בית דין העדה הספרדית, מחבר הספרים "שלום לעם" ו"שה לבית אבות" שאף הוא גר בשכונה זו.

יום אחד נכנסו בני הזוג לבית דינו של רבי שלום הדאיה, שהיה אב בית דין העדה הספרדית. עומדים בני הזוג זה בזווית אחת וזו בזווית אחרת ובוכים, מבקשים לסדר להם גט.

אמנם אוהבים הם זה את זה וזו את זה, אך הם נשואים כבר למעלה מעשר שנים ולא נפקדו בבנים.

הרב, לאחר דברי תוכחה על עצם הרעיון, שלח אותם לביתם בברכה להיפקד לשנה הבאה, ואכן כך היה. הבן שנולד הוא הרב חיים דוד הלוי.

שאלה למחשבה ולדיון: אילו רגשות מעורר בכם סיפור זה?



הייתה יכולה להיות תורת נצח אלמלא [...] ההתחשבות בצורכי האדם".<sup>2</sup>

- מומלץ לעיין בשיעור בנושא מאת נילי בן ארי. השיעור המלא מופיע באתר "דעת":  
<http://www.daat.ac.il/daat/sifrut/agadot/hazug-2.htm>

### שלב ג: על כוחה של תפילה בכלל ותפילתו של צדיק בפרט

מומלץ להציג בפני התלמידים את עיקרי מאמרו של הרב דוד דב לבנון (נספח 2).

המאמר המלא מופיע באתר "ישיבה": <http://www.yeshiva.org.il/>

קישור: <http://www.yeshiva.org.il/midrash/shiur.asp?id=2693>

### שלב ב: מעשה באישה אחת מצידון - ניתוח ספרותי

סיפור הולדתו המרתק של הרב מזכיר מעשה חכמים ידוע על אישה אחת בצידון ובעלה המגיעים לרשב"י.

- המורה יחלק לתלמידים את המקור "מעשה באישה אחת בצידון" ויקריא אותו באוזניהם (נספח 1).

מעשה חכמים זה, שנלמד בבתי הספר הדתיים גם במסגרת הוראת מעשי חכמים בשיעורי ספרות, מעלה רעיונות של תעצומות נפש, רגישות בלתי מתפשרת ואפיון דמויות באופן עמוק ומורכב. בעיון במעשה חכמים זה אפשר להרחיב במוטיב הזוגיות, אך גם ובעיקר בקונפליקט המרכזי העולה לעתים בין ההלכה - ההגיונית, המחושבת, ההחלטית ובין רגשות האדם הסוערים, המפותחים, המשתנים.

גם מעשה החכמים וגם סיפור חייהם של משה וויקטוריה פותחים בנקודת מוצא הלכתית: "נשא אדם אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה, אינו רשאי ליבטל". (יבמות)

בשני המקרים יש רצון החלטי וברור לקיים את ההלכה כפי שהיא ידועה - לאחר עשר שנות נישואים יש להתגרש כדי לקיים את מצוות "פרו ורבו".

אולם בשני המקרים מבחין הרב כי מדובר בזוג אוהב, ולכן בוחר הרב להתפלל עליהם ולייחל לנס. אכן, בשני הסיפורים המקבילים הסוף הוא חיובי ומוצלח: הזוגות זוכים לאחר שנות עקרות רבות כל כך בבן זכר, לאחר התערבות נסית ועל אנושית, באמצעות תפילה ייחודית שלהם הם זוכים.

חשוב להזכיר בהקשר זה את גישתו ההלכתית של הרב חיים דוד הלוי, אשר בבסיסה הייתה התייחסות לשינוי הזמן. הרב הלוי ראה בפסיקה ההלכתית דבר דינאמי הנתון להתפתחות לפי התמורות, וזאת, כמובן, בלי לפגוע בהלכה או לסתור אותה.<sup>1</sup> הרב הצהיר על יסוד זה בצטטו את דבריו של מורו ורבו, הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל: "שיש ללכת בדרכם של בית הלל שהיו נוחים ועלובים, חשו את המציאות, את חולשת האדם, את קשיי החיים, את המציאות שאינה תואמת תמיד את התיאוריה ופסקו לקולא [...] לא

1 על פי מאמרו של משה פאלוך, "משנתו ההלכתית וההגותית של הרב חיים דוד הלוי", פעמים 81 (תש"ס), עמ' 108-109.

## נספח 1: מדרש שיר השירים רבה א, לא

נגילה ונשמחה בך  
תמן תנינן: [שם שנינו]  
נשא אדם אשה ושהה עשר שנים  
ולא ילדה, אינו רשאי ליבטל.

אמר ר' אידי:  
מעשה באשה אחת בצידון, ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה.  
אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי [באו אצל רשב"י]  
בעין למשתבקא דין מדין [רוצים להתגרש זה מזה].  
אמר להון: [אמר להם]  
"חייכון! [חייכם!] כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה,  
כך אין אתם מתפרשים זה מזה אלא מתוך מאכל ומשתה".  
הלכו בדרכיו, ועשו לעצמן יום טוב  
ועשו סעודה גדולה, ושיכרתו יותר מדאי.  
כיון שנתישבה דעתו עליו, אמר לה: "בתי, היכן אני נתון?"  
אמרה ליה: "בבית אבא"  
אמר לה: "מה לי לבית אביך?"

אמרה ליה: "ולא כך אמרת לי בערב: 'כל חפץ טוב שיש בביתי, טלי אותו ולכי לבית אביך?' אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך".

הלכו להם אצל ר' שמעון בן יוחאי, עמד והתפלל עליהם, ונפקדו.  
ללמדך: מה הקב"ה פוקד עקרות,  
אף צדיקים פוקדים עקרות.

והרי דברים קל וחומר: ומה אם בשר ודם,  
על שאמר לבשר ודם שכמותו: "אין לי חפץ  
בעולם טוב ממך" - נפקדו;  
ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום  
ואומרים: "אין לנו חפץ טוב בעולם אלא  
אתה", על אחת כמה וכמה. הוי: "נגילה  
ונשמחה בך".

## נספח 2: נגילה ונשמחה בך

הרב דוב לבנון

סיפור האישה מצידון במדרש רבה (שר השירים רבה) מובא על הפסוק:  
"נגילה ונשמחה בך".

מדוע לא התפלל עליהם רשב"י מיד שיזכו להיפקד בבנים? משום שאם  
הם מוכנים לנהוג על פי השכל המורה להתגרש, וכן מסכימה גם ההלכה  
שיש לנהוג בדרך הטבע, הרי זה מה שמוטל עליהם לעשות. אבל כיוון  
שהם הגיעו למסקנה שאין זה פתרון בשבילם, כיוון שהגרש אינו מרשה  
להם להיפרד, אז צריכה הישועה לבוא מכיוון אחר, למעלה מדרך הטבע,  
מכוח התפילות.

הנמשל צריך להיות גם כן כך, שאפילו אם לא זכינו שמעשינו יתנו פרות  
טובים, ואנו כעקרה שלא ילדה, ועל פי השכל ירצה הקב"ה לגרש אותנו,  
באה האהבה הגדולה לקב"ה בשעת שמחת הפרידה למדרגה כזאת  
שאין לנו חפץ אלא בו, וממילא אינו יכול לגרשנו. מכוח זה אפשר לזכות  
לפקידה, להיות עץ פרי עושה פרי בתורה ובמעשים טובים.

יוצא שגם אם התשובה שעשינו בראש השנה וביום הכיפורים ואחריו בחג  
הסוכות לא הייתה בשלמות עד כדי כך שנזכה להיפקד  
לטובה, הרי בכוח השמחה שאנו שמחים בשמיני עצרת  
בתורה, ובכוח ההרגשה העמוקה שקשה עלינו פרידתו  
לתקן את כל החסרונות. לכן שייכים לשמחה זו לא רק  
צדיקים שבדור, תלמידי חכמים שבו, אלא כל כלל ישראל.

משפחת לוי, ירושלים תרפ"ד





17

# שירת הבקשות

## שולחן השבת בבית משפחת הרב



### רציונל

מספרת גילה אמיתי, בתו של הרב חיים דוד הלוי: "אחד הזיכרונות הנעימים ביותר מבית הוריי הוא שולחן השבת. בשולחן השבת שלנו נהג אבא לפייט ולשיר אתנו. זכורה לי במיוחד שירת הבקשות, אותם פיוטים שנהגו לשיר בבתי הכנסת הספרדיים לאחר ארוחת שבת.

זמירות שבת ושירת הבקשות תמיד היו סביב שולחן השבת שלנו, אינני זוכרת שלמדנו אותם, גדלנו אתם. מעבר לכך, אבא היה מוסיף מפעם לפעם פיוט נוסף".

בביתו של הרב חיים דוד הלוי ניתן מקום מכובד לפיוטים שונים וניגונים שונים. "אני זוכרת", מוסיפה בתו, "שנהגנו לשיר חלק מן השירים והפיוטים בשתי מנגינות: מנגינה ירושלמית של אבא, ומנגינה טבריינית של אימא. אבא אף נהג, מדי פעם, להפנות את תשומת לבנו אל פסוקים ששובצו בתוך הפיוטים, או אל ההבדלים בין הסולמות המוזיקליים (מקאמות) של שירת הבקשות".

השיעור "שירת הבקשות" עוסק בשתי יצירות ספרותיות מוכרות: הפיוט "יה ריבון עולם" והפיוט "כי אשמרה שבת", אשר מרבים לשיר אותם בעדות ישראל השונות במסגרת סעודת השבת או במסגרת "שירת הבקשות" באשמורת הבוקר של יום השבת, כפי שנהג הרב חיים דוד הלוי עם משפחתו וקהילתו.



### עזרים

פיוטי שבת: מסידורים או מנספח ו, כמחצית ממספר המשתתפים

נספח 2: שירת הבקשות - רקע היסטורי, עותק למנחה



### מטרות השיעור

1. לפתוח צוהר אל אוצר הפיוטים המהווים נדבך חשוב בתרבות היהודית.
2. ליצור זיקה לעולם הפיוטים בכלל ולשירת הבקשות בפרט.
3. לחזק את הצורך בשירת פיוטים סביב שולחן שבת משפחתי.

### מהלך השיעור

#### שלב א: שרים את שירת הבקשות

המורה יחלק לתלמידים את מילות הפיוטים - נספח ו, ויציע להם לשיר יחדיו.

אפשרות א: המורה יבחר לחן מסוים ויצגו בפני התלמידים באמצעות שירה אישית, הקלטה או סרטון.

אפשרות ב: המורה יבקש מתלמידים בני עדות שונות לשיר את הפיוט כפי שהוא מוכר להם. רצוי להיערך לכך מראש ולארגן את התלמידים בקבוצות על פי הלחנים השונים.

הערה: אפשר לבחור אחד מן הפיוטים ולהתמקד רק בו.

#### שלב ב: שירת הבקשות - רקע היסטורי

המורה יציג בפני התלמידים מידע על אודות שירת הבקשות ועל הפייטנים ר' ישראל נג'ארה ואבן עזרא.

## שלב ג: למה שרים?

המורה יבקש מן התלמידים לשתף את הנוכחים בחוויות של זמירות שבת שלהם מבית ההורים, מבית סבא או מבית הכנסת.

## שאלה לדיון:

האם לדעתכם חשוב לשיר זמירות שבת בסעודות שבת? מדוע?  
להעשרת הדיון אפשר לספר על משפחתו של הרב חיים דוד הלוי ועל נוהגם לשיר את שירת הבקשות סביב שולחן שבת.

## שלב ד: שירת הבקשות - ניתוח ספרותי (נספחים 3 ו-4)

### נספח 1: פיוטים מתוך "שירת הבקשות"

#### כי אשמרה שבת

אברהם אבן עזרא (ראב"ע)

|                                                |                              |
|------------------------------------------------|------------------------------|
| כי אֲשַׁמְרָה שֶׁבֶת אֶל יִשְׁמְרֵנִי          | אות היא לעולמי עד בינו וביני |
| אֲסוּר מִצָּא חֶפֶץ לַעֲשׂוֹת דְּרָכִים        | גם מלדבר בו דברי צרכים       |
| דְּבַרִי סְחוּרָה או דְּבַרִי מְלָכִים         | אהגה בתורת אל ותחכמני        |
| בו אֲמַצֶּא תְּמִיד נֹחַ לְנַפְשִׁי            | הנה לדור ראשון נתן קדושי     |
| מוֹפֵת בְּתֵת לֶחֶם מִשְׁנֶה בְּשִׁשִּׁי       | ככה בכל ששי יכפיל מזוני      |
| רָשָׁם בְּדַת הַיּוֹם (הָאֵל) חֶק אֶל סִגְנוֹי | בו לערך לחם פנים לפניו       |
| עַל כֵּן לַהֲתַעֲנוּת בּוֹ עַל פִּי נְבוֹנוֹי  | אסור לבד מיום כפור עוני      |
| הַיּוֹם מִכְבָּד הוּא יוֹם תַּעֲנוּגִים        | לחם ויין טוב בשר ודגים       |
| הַשְּׂמֵחִים בּוֹ הֵם שְׂמֵחָה מְשִׁיגִים      | כי יום שמחות הוא ותשמחני     |
| מִחַל מְלָאכָה בּוֹ סוּפוֹ לַהֲכָרִית          | על כן אכבס בו לבי בבזרית     |
| אֲתַפְּלֶלָהּ אֶל אֵל עֲרֵבִית וְשַׁחֲרִית     | מוסף וגם מנחה הוא יענני      |

## יה רבון עולם

ר' ישראל נג'ארה

להלן הפיוט המוכר "יה רבון עולם" בצירוף תרגום-פירוש לשפה העברית (מתוך האתר: "הזמנה לפיוט").

שים לב! האקרוסטיכון - צירוף האותיות בראשי המחרוזות (בצד ימין, בפיוט בגרסתו המקורית בארמית) יוצר את המילה "ישראל" - שם המחבר.

|                        |                         |
|------------------------|-------------------------|
| יה רבון עולם ועלמאי    | יה אדון כל העולמים      |
| אנת הוא מלכא מלך מלכיא | אתה הוא מלך מלכי המלכים |
| עובדי גבורתך ותמהיא    | מעשי גבורותיך ונפלאותיך |
| שפר קדמי להחויא        | נאה לי להביע            |

|                           |                        |
|---------------------------|------------------------|
| שבחין אסדר צפרא ורמשא     | שבחים אערוך בוקר וערב  |
| לך אלהא קדישא ברא כל נפשא | לך אל קדוש בורא כל נפש |
| עירין קדישין ובני אנשא    | מלאכי מרום ובני אדם    |
| חיות ברא ועוף שמיא        | חיתו שדי ועוף שמים     |

|                         |                        |
|-------------------------|------------------------|
| רברבין עובדך ותקיפין    | גדולים מעשיך ואדירים   |
| מכר רמיא זקף כפיפין     | משפיל רמים זוקף כפופים |
| לו יחי גבר שנין אלפין   | לו יחיה אדם שנים אלפים |
| לא יעול גבורתך בחושבניא | לא יספיק לספר גבורותיך |

|                        |                         |
|------------------------|-------------------------|
| אלהא די ליה יקר ורבותא | האלוקים שלו יקר וגדולה  |
| פרוק ית ענך מפם אריותא | פדה את צאנך מפי אריות   |
| ואפיך ית עמך מגו גלותא | והוצא את עמך מתוך הגלות |
| עמך די בחרת מכל אמיא   | עמך שבחרת מכל האומות    |

|                               |                           |
|-------------------------------|---------------------------|
| למקדשך תוב ולקדש קדשין        | למקדשך שוב ולקדש קודשים   |
| אתר די ביה יחדון רוחין ונפשין | מקום בו ישמחו כל רוח ונפש |
| ויזמרון לך שירין ורחשין       | ויזמרו לך שירים ושבחים    |
| בירושלם קרתא דשפרא            | בירושלים עיר כלילת יופי   |





## נספח 2: שירת הבקשות - רקע היסטורי

מקור המנהג לומר שירות ותשבחות בחצות הלילה או באשמורת הבוקר הקרוי "שירת הבקשות" מיוחס לדוד המלך, נעים זמירות ישראל<sup>1</sup>. האגדה מספרת עליו, שהיה קם בחצות הלילה ועוסק בתורה ואומר שירות ותשבחות לקב"ה.

במשך הדורות נקבעו מערכות של מנהגים ותיקונים בין שבטי ישראל ובתפוצותיהם, וכך נקבעה גם אמירת בקשות בצוותא בלילי שבתות בעלות השחר. יש נוהגים לומר אותן לאחר הסעודה הראשונה - לאחר סעודת ליל שבת.<sup>2</sup>

מקורו של טקס שירת הבקשות כפי שהוא מוכר ומתקיים כיום בארץ ישראל הוא ככל הנראה בעיר צפת, מהמאה ה-16. המקובלים בצפת האמינו ביצירת פיוט כדרך לעודד את הפרט וכעזרה בקשיי החיים. לפי תורתם, השמים פתוחים בפני אלה ששרים פרקי תהילים, פרקי משנה, זוהר, שירת קודש ופיוטים. הרעיון במסגרת זו של שירת שירי הבקשות היה ניסיון לקרב את האדם הדתי אל אלוהיו.

אמירת בקשות בבתי הכנסת ובבתי המדרש, המתחילה מיד אחרי חג הסוכות ומסתיימת לקראת חג הפסח, התפשטה בקרב עדות המזרח. הבקשות זומרו בסלסולים ובנגינות לפי לחנים שמקורם בדרך כלל בארצות המזרח התיכון - תורכיה, יוון, ארצות הבלקן.

### אברהם אבן עזרא - ראב"ע (1092-1167)

מבאר ומבקר, משורר ופילוסוף. נולד בשנת ד'תתנ"ב או נ"ג, 1092, בעיר טולדו בספרד, ונפטר בר"ח אדר ראשון בשנת ד'תתקכ"ז (1107) בקלהורה (Calahorra) בספרד (לגבי פטירתו יש דעות שונות; יש אומרים שנפטר ברומא כמה שנים קודם או אחר כך). לא נודע אם היה נצר מגזע המשפחה הנכבדה "אבן עזרא" מגרנדה. ראב"ע בעצמו איננו מזכיר דבר על משפחתו. יש משערים כי היה נשוי והיו לו חמישה בנים.

1 הדברים מובאים במאמרו של ראובן קשאני "שירת הבקשות", מהות ח-ט (תשנ"א-ג), עמ' 65-71.

2 כך כפי הנראה נהג ר' חיים דוד הלוי.

חיבר ספרים רבים, הידוע מכולם הוא פירושו לתורה ולנביאים. בפילוסופיה הלך בעקבות ר' שלמה אבן גבירול, ושניהם החזיקו בעיקרי הפילוסופיה האפלטונית. ראב"ע הוסיף עליהם פרטים על טבע האלוקות וסדרי העולם. לפי ראב"ע נפש האדם מורכבת משלושה חלקים: רוח, נפש ונשמה. הנשמה היא החכמה העליונה, נאצלת מעולם השכליים, הרוח היא כוח ההשגה החושית והרגשית ומושבה בלב, והנפש היא כוח החיוני הנמצא בכל חי.

ראב"ע חיבר פיוטים, סליחות ומזמורים הרבה. אנו מונים כמאה וחמישים פיוטים המפוזרים במחזורים שונים, כולם כתובים בלשון קלה וצחה.

### ר' ישראל נג'ארה (1550-1625)

הבקשות חוברו בידי פייטנים וזמרים שונים, מהם ידועים ומוכרים. אחד מגדולי המשוררים הנו ר' ישראל נג'ארה, אשר נולד בצפת ככל הנראה בשנת 1550.<sup>3</sup> בהיותו כבן 25 עבר ר' ישראל עם אביו לדמשק, משום שהאב קיבל שם משרת רבנות. בסוף ימיו התיישב ר' ישראל בעזה ושימש בה רב הקהילה. הוא נפטר בעיר זו בשנת 1625. כתביו ומורשתו כוללים שאלות ותשובות, הלכה, דברי מוסר, פרשנות, ובעיקר פיוטים רבים. שיריו של ר' ישראל נג'ארה מצויים היום בשני קבצים - "זמירות ישראל" ו"שארית ישראל". מרגע יצירתם היו פיוטיו של נג'ארה מיועדים לזמרה ולא לדקלום. ייחודו של ר' ישראל נג'ארה וגדלותו מתבטאים בכך שפיוטיו מושרים עד היום במספר רב ביותר של עדות ישראל.

בין יתרי שירי הבקשות הנהוגים באשמורת הבוקר הראשונה של לילות שבת בימי החורף משמשים גם פיוטים משל ר' ישראל נג'ארה. אחד מהפיוטים המוכרים והידועים הוא "יה רבון עלם". פיוט זה התפרסם בין עדות ישראל השונות ונהוג לשיר אותו באירועים שונים, בהם בשירת הבקשות. הפיוט ידוע ומוכר למרות העובדה שהוא נכתב ומושר עד היום דווקא בשפה הארמית.

3 ראו: אסיקה מרקס, "צפת וירושלים: פיוטיו של ר' ישראל נג'ארה בטקס שירת הבקשות בבית כנסת ספרדי בירושלים בהווה", בתוך: מחקרים חדשים של הגליל (תשס"ט), עמ' 75-51.

### נספח 3: "כי אשמרה שבת" - ניתוח טקסט

#### פירוש ביטויים ומקורם בתנ"ך

אות היא לעולמי עד בינו וביני - השבת היא אות, עדות, לברית שבין עם ישראל והקב"ה, כפי שכתוב בספר שמואל: "אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם" (לא, יג), וכן: "ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (לא, יז).

אסור מצא חפץ לעשות דרכים - מבוסס על פסוק בישעיהו: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד, וכבדתו מעשות דרךך ממצוא חפצך ודבר דבר" (נח, ג), וביאורו: אדם צריך להימנע ביום השבת מעשות חפציו, צרכיו היומיומיים, הרגליו ומנהגיו שנוהג בהם בימות החול, וכן להימנע מ"דבר דבר" - מלדבר דברים הקשורים לעסקי החול והמסחר; אלא יעסוק בחפצי קודש ובדיבורי קודש.

דברי מלכים - סיפורים על מעשי המלכים ומלחמותיהם, ובשפתנו אנו: פוליטיקה.

בו אמצאה תמיד נוח לנפשי - ביום השבת אמצא מנוחה ורוגע לנפשי. נוסח אחר: "נופש לנפשי".

הנה לדור ראשון - דור המדבר, הדור שיצא ממצרים.

נתן קדושי - הקדוש ברוך הוא.

מופת בתת לחם משנה בששי - ביום שישי זכה דור המדבר באופן נסי למנה כפולה - "לחם משנה" - מן המן, הלחם שהיה יורד מן השמים.

רשם - הקב"ה כתב, ציווה.

בדת היום - דיני יום השבת.

סגנו - סגני הכהנים. "סגן הכהנים" הוא ביטוי שגור הוא על לשון חז"ל למשנה לכהן הגדול.

לערך לחם פנים לפניו - על סמך הפסוק "ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד" (שמות כה, ל) - לחם הפנים היה מונח במרכז בית המקדש ונצטוונו להחליפו מדי שבת. נוסח אחר: "לערך לחם תמיד לפניו".

להתענות בו [...] אסור - אסור להיות בתענית, כלומר להימנע מאכילה, בשבת.

על פי נבוניו - התעניות שנקבעו על ידי חכמים.

לבד מיום כפור עוני - במקרה שיום הכיפורים חל בשבת, כן מתענים וצמים בשבת. זאת לעומת התעניות האחרות, הנדחות מפני השבת.

השמחים בו הם שמחה משיגים - על פי הפסוק בישעיהו (לה, י): "ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה". ישנו נוסח אחר: "והמתאבלים בו אחור נסוגים", ונוסח נוסף: "אויבי אבליים בו, אחור נסוגים" (נוסח זה שנשתמר בקרב בני תימן הוא הנוסח היחיד המתאים למשקל).

יום שמחות הוא - יום השבת, על סמך הפסוק "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובקראשי חדשכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם..." (במדבר י, י), שחז"ל דרשוהו על יום השבת (ספרי בהעלותך פס' עז).

מחל מלאכה בו - המילה מחל משמשת במשמעות כפולה - הן מלשון חילול - חילול שבת, והן מלשון התחלה - מי שמתחיל בשבת מלאכה, סופו להכרית.

סופו להכרית - נענש ב"כרת": "ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם [...] כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה". נוסח החסידים: "מעדן בו נפשו סופו לשארית".

בבורית - בסבון. נוסח אחר: כבורית.

ערבית ושמרית מוסף וגם מנחה - ארבע התפילות שמתפללים בשבת, לעומת ימות החול שבהן שלוש תפילות בלבד. ביום השבת (וגם במועדים) מתווספת תפילת ה"מוסף" והיא נתקנה כנגד הקרבן שהיו מקריבים בבית המקדש ביום השבת ובמועדים.





## נספח 4: "יה רבון עלם" - ניתוח טקסט

### קונטקסט היסטורי

הפיוט "יה רבון עלם" שנכתב בלשון הארמית מבוסס לרוב על שיבוצים וביטויים מספר דניאל המקראי. על ספר דניאל ולשונו הארמית כמקור השראה לשיר זה ועל האופן שבו עושה המשורר שימוש בשיבוצים שהוא שואל מספר דניאל כותבת שרה פרידלנדר בן ארזה:

"בפיוט זה שיקע ר' ישראל נג'ארה ציטוטי צירופים ושברי פסוקים רבים מספר דניאל. אף לשונו של הפיוט נשענת על הארמית הבבלית, לשונם הרשמית של הכשדים, שבה כתובים פרקיו הראשונים של ספר דניאל.

קריאה מדייקת בפיוט מול מקורותיו תראה תופעה מעניינת: לעתים משבץ המשורר את מה שנאמר בדניאל על ה' בתוך מסגרת הפיוט, כמו למשל בבית השלישי: **רַבְרַבִּין עֹבֵדְךָ וְתַקִּיפִין, מְכִיךְ רַמְיָא זָקִיף כְּפִיפִין**, אך לעתים הוא מעתיק ביטויים שנאמרו בספר דניאל על נבוכדנצר, מלך בשר ודם, כמו למשל **מֶלֶךְ מְלָכִיא** בתחילת הפיוט, או כאלה המתקשרים אל שבחו של נבוכדנצר, ועושה אותם עטרה לאלוקיו הוא. יש בזה מעין מעשה של תיקון של ספר שנכתב מתוך עמדה של מיעוט נרדף בחו"ל על ידי פייטן גאה, שלנשמתו זיקה עמוקה לעולם הגאול.

מעניין כי הבית האחרון, שבו עובר ר' ישראל נג'ארה מבקשת הצלה מן הגלות אל תפילה לגאולה שלמה, ובה שיבת השכינה לירושלים, למקדש ולקודש הקדשים, כבר אינו מכיל אזכורים מספר דניאל, אף שהוא ממשיך לפייט בארמית. ייתכן שחזון הגאולה הממוקם כבר בארץ ישראל מחלץ אותו ממקור ההשראה שליווה אותו לאורך הפיוט כולו - ספר דניאל הגלותי!"

1 הדברים לקוחים מתוך דבריה של שרה פרידלנדר בן ארזה באתר "הפיוט".